

TÁRSADALMI MOZGALMAK A MAI CHILÉBEN

SOLTÉSZ BÉLA

Több mint két évtized töretlen gazdasági fejlődésének köszönhetően Chile mára a dél-amerikai kontinens mintaállamává vált. A gazdasági siker azonban egy olyan neoliberais recepten nyugodott, amely számos társadalmi csoportot kiszorított a fejlődés haszonélvezői közül. Nagyjából azzal egyidőben, hogy Chile „hivatalosan” is a fejlett világ része lett (az ország 2010-ben vált az OECD tagjává), tüntetések egész sora söpört végig az országon. Az utcára vonuló társadalmi mozgalmak közös nevezője a gazdasági sikerek kiterjesztésének vágya az egész chilei társadalomra, másképpen fogalmazva a jóléti állam létrehozására való törekvés. A chilei helyzet különlegessége, hogy míg a fejlett világ nagy részén a gazdasági recesszió vagy stagnálás épp a jóléti állam erőzóját indította be, addig a korábban a jóléti vívmányokban nem részesülő chilei társadalom épp most igyekszik kiharcolni azokat. Tanulmányomban három emblemikus társadalmi mozgalmat mutatok be ezen értelmezési keret felhasználásával: a diákmozgalmat, a mapuche indiánok mozgalmát és az ayséni környezetvédő mozgalmat.

Kulcsszavak: Chile, Latin-Amerika, gazdasági fejlődés, társadalmi mozgalmak, jóléti állam, chilei diákmozgalom, mapuche indiánok, Aysén, környezetvédelem.

*

Chilében azután, hogy a Pinochet-rezsim 1990-ben megbukott, a balközép *Concertación* pártszövetség¹ volt kormányon húsz éven keresztül. Noha a „chilei gazdasági csoda” néven ismert folyamat alapjai, ahogy az ismeretes, a 70-es évek végétől a Chicago Boys néven emlegetett közgazdászcsoporthoz tevékenységében keresendők,² a 80-as évek pozitív makrogazdasági folyamatai nem párosultak sem társadalmi igazságossággal, sem a demokratikus részvétel lehetőségével.

A 90-es évek óta tartó töretlen gazdasági növekedés során ugyanakkor felnőtt egy új nemzedék, akik értékrendjüket, politikai szocializációjukat tekintve már nem az áthatolhatatlan diktatúra-ellenzék törésvonal mentén gondolkodtak, hanem a demokratikus politikai berendezkedés keretei közötti bal-jobb tengelyen. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy az 1973-as Pinochet-puccs előtt Chile történelmét túlnyomó többségben demokratikusan megválasztott vezetők alakították, akkor nem meglepő, hogy Inglehart és Baker ismert értéktérképén Chile (a szintén komoly demokratikus hagyományokkal rendelkező Uruguay után) a második legmagasabb pontszámot érte el a szekuláris/racionális értékek tekintetében Latin-Amerikában. (Inglehart-Baker 2000)

A Concertación húsz éves kormányzása megkoronázásaként Chile 2010-ben, a latin-amerikai országok közül elsőként felvételt nyert az OECD-be. A világ legfejlettebb gazdaságait tömörítő szervezetben megszerzett tagság a látványos gazdasági eredmények mellett a szegénységcsökkentő és szociális programok elismeréseként is értelmezhető. Noha Chilét, nem helytelenül, a neoliberális gazdasági modell egyik iskolapéldájaként szokás emlegetni, a képet feltétlenül árnyalni kell azzal, hogy az ország legfőbb bevételi forrását adó rézkitermelést továbbra is a 100%-os állami tulajdonban álló CODELCO vállalat végzi, a 90-es években nagyszabású nyugdíjreform ment végbe, és a chilei kormányzat igen aktív szociális politikát folytat. Mindezek ellenére a régmúltban gyökerező társadalmi egyenlőtlenségeket nem sikerült felszámolni: Chilében továbbra is kirívóan nagy a különbség szegények és gazdagok között. A Gini-együttható az összes OECD-tagország között Chilében a legmagasabb, akár az adózás előtti, akár az adózás utáni értékeket tekintjük. (World Bank 2012)

¹ Szocialista, szociáldemokrata és kereszténydemokrata pártok állandó koalíciója. A Concertación 1990 és 2010 között négy elnököt adott Chilének, ők sorrendben: Patricio Aylwin, Eduardo Frei Ruiz-Tagle, Ricardo Lagos és Michelle Bachelet.

² Fiatalkori chilei közgazdászok egy csoportja, akik a Chicagói Egyetemen Milton Friedman tanítványai voltak, majd hazatérve a chilei államigazgatás kulcspozícióiba kerülve reformálták meg a gazdaság működését.

2010-ben húsz év után először jobboldali kormány került hatalomra, amelyet a dúsgazdag üzletember, Sebastián Piñera mögött felsorakozott pártszövetség, a *Coalición por el Cambio* alkot. A demokrácia megszilárdulásának is tekinthető, hogy a korábbi „népfront-típusú” kormányzás a bal- és jobboldal váltógazdaságává alakult, kijelenthetjük tehát, hogy ha az OECD-csatlakozás a gazdasági átmenetet zárta le, és Chile ezzel szimbolikusan is fejlődőből fejlett országgá vált, akkor Sebastián Piñera győzelme a politikai átmenetet zárta le, és Chile megkérdőjelezhetetlenül belépett a demokratikus államok körébe (Zelei 2010).

A korszakhatárnak számító 2010-es évet tehát Chile dinamikus fejlődő gazdasággal és megszilárdult demokratikus politikai kultúrával kezdte. A rendkívüli eseményekben bővelkedő évben – februárban hatalmas földrengés rázta meg az országot, augusztusban egy bányáomlás során 33 bányász rekedt a föld alatt, szeptemberben az ország a függetlensége 200. évfordulóját ünnepelte – a jó kommunikációs érzékkel rendelkező Piñera elnök rengeteget szerepelt a médiában, azonnali segítséget ígért a bajba jutottaknak, és hazafias beszédekkel köszöntötte a nemzeti ünnepet (Nagy 2010). Az év végén azonban az elnök és kabinetjének addigi népszerűsége meredek zuhanásnak indult. Míg 2010 szeptemberében Piñera támogatottsága 63 százalékon állt a felnőtt chilei lakosság körében, az Adimark közvélemény-kutató adatai szerint ez az év végére 50 százalékra csökkent, 2011 júniusában pedig a chileiek mindössze 36 százaléka értékelte megfelelőnek a kormány teljesítményét. Hasonló mélypontra a korábbi kormányfők teljesítménye is járt már Chilében, az azonban példátlan, amit 2011 decemberének legvégén publikált a CEP közvéleménykutató intézet: Piñera elnök támogatottsága 23%-ra süllyedt. Pinochet bukása óta államfő még nem volt ennyire népszerűtlen. (Reuters 2011)

Az elégedetlenség oka elsősorban az, hogy számos társadalmi csoport úgy érzi: a Piñera-kormány feláldozta őket a jó gazdasági teljesítmény oltárán. Értelmiségi körökben komoly felzúdulást keltett, hogy a Piñera által gyakran hangoztatott „Chilean Way” politikája kisebb, hatékonyabb államapparátus létrehozását ösztönözte, a gyakorlatban azonban ez a kormány első hivatali éve alatt tízezer köztisztviselő elbocsátását jelentette. Mindemellett az elnök és közvetlen környezete egyre szorosabb politikai kontroll alá vonta az államigazgatás minden szegmensét, ráadásul a politikai és gazdasági elit közti összefonódások is megkérdőjelezhető döntéseket eredményeztek. A középosztályt érzékenyen érintette az energiaárak drasztikus megemelése – Chile legdélebbi régiójában, Magallanesben 2011 januárjában a lakosság általános sztrájkok és útlezárások formájában fejezte ki elégedetlenségét, míg Aysén régióban 2012 elején folytak hasonló demonstrációk. (Tomik 2012)

A chilei népesség öt százalékát kitevő mapuche indiánok³ is hangot adtak elégedetlenségüknek. A spanyol hódítóknak háromszáz éven át ellenálló, harcias őslakosok leszármazottai azt sérelmezték, hogy az ősi földjeik visszaszerzéséért indított békés mozgalom vezetőit a szigorú (még Pinochet által, a rendszer ellenségeinek akadálytalan likvidálása érdekében hozott) terrorrelenes törvény értelmében a bíróság terroristának minősítette, és aránytalanul súlyos börtönbüntetésre ítélte. A rabok a börtönben éhségstrájkba kezdtek, amire az épp akkor zajló bányászméltási akció miatt kevés médiafigyelem irányult, így három hónap után felhagytak vele, 2011 márciusának elején azonban újrakezdték. Az éhségstrájk június 9-éig tartott, eközben pedig a chilei hadsereg több alkalommal felvonult a mapuchék lakta területeken (El Mostrador 2011).

Egy másik, a társadalom minden rétegét mozgósító elégedetlenségi hullám oka a kormány által 2011. május elején elfogadott HidroAysén-projekt volt. Chile évek óta komoly energiaellátási problémákkal küszködik: a Bolíviával fennálló határvíta⁴ következtében az andoki ország nem ad el Chilének földgázt, így azt egy ideig Argentínából vásárolta, 2006 telén viszont Argentína saját ellátási problémáira hivatkozva egy időre leállította a földgáz-szolgáltatást, komoly válságot okozva ezzel Chilében. Az észak-chilei bányák megnövekedett energiaigényét a kormány először egy széntüzelésű erőmű építésével tervezte kielégíteni Punta de Choros mellett, ez azonban veszélyeztette volna az Atacama-sivatag páratlan élővilágát, egyebek között a virágzó sivatag néven ismert egyedülálló természeti jelenséget. Piñera elnök végül személyesen jelentette be a terv elvetését, ugyanakkor néhány hónappal később kiállt egy másik elképzelés, a HidroAysén-projekt mellett. Ennek keretében magánberuházók több vízierőművet építenének a chilei Patagónia leggyéribben lakott régiójában, Aysén érintetlen őserdeiben, és egy több mint 2000 kilométer hosszú gigantikus elektromos vezeték segítségével juttatnák el az áramot Észak-Chilébe. A megalomán és

³ Az araukánok néven is ismert őslakos csoport Chile és Argentína területén él, lélekszámuk 700 ezer körülire tehető. A mapuche területek központja Temuco.

⁴ A Csendes-óceáni háború (1879-1883) során Chile elfoglalta Bolívia tengeri kijáratát, Antofagasta városát. Bolívia mind a mai napig nem mondott le területi igényeiről Chilével szemben.

környezetromboló beruházást a chileiek nagy többsége ellenzi, elfogadásakor csaknem ötvenezres tömeg tüntetett Santiagóban a projekt ellen, de Chile szinte minden nagyobb városában szerveztek tiltakozó megmozdulásokat. A rendőrség a kelleténél erőteljesebben lépett fel a tüntetők ellen, ami csak tovább gerjesztette a kormányellenes indulatokat. Noha kétségtelen, hogy Chile energiaproblémái veszélyeztetik a gazdasági fejlődés ütemét, környezetvédő szervezetek úgy látják, hogy ésszerűbb energia-felhasználással a jelenlegi termelési szint mellett is elkerülhető a HidroAysén-projekt megvalósítása és az ezáltal okozott környezetpusztítás. (Warren – Vergara 2011)

Mindezekon felül 2011 telén (Chilében ez július-augusztust jelent) megkezdődött a legnagyobb nemzetközi visszhangot nyert ügy, a diákok tüntetése. Chile az OECD többi tagországához képest példátlanul keveset költ oktatásra, azon belül is elsősorban a felsőoktatásra. Az áprilistól rendszeressé váló diákgyűléseken átfogó oktatási reformot, az államilag támogatott felsőoktatási férőhelyek radikális növelését és széleskörű ösztöndíj- és támogatási rendszert követeltek az egyre dühösebb hallgatók. Ezekon a gyűléseken tett szert országos ismertségre Camila Vallejo⁵, az Universidad de Chile diákszervezeti vezetője, aki az elégedetlenek karizmatikus szószólójává vált.

A tömegtüntetések június 30-án kezdődtek, amikor körülbelül százezren vonultak fel Santiagóban, és további háromszázezen az ország más részein. Az ország vezetése katasztrófálisan reagált a helyzetre: több kormánytisztviselő illetve becsmérlő szavakkal a diákokat, kétségbe vonva igényeik jogosságát, maga az elnök pedig kijelentette, hogy az oktatás a “fogyasztói javak” egyike, és mint ilyen, a piac törvényeinek van alávetve (La Nación 2011). A diákok erre az alkotmányból idéztek, amely világosan kimondja, hogy az oktatásban való részvétel alapvető jog. Bár ez utóbbi nem a felsőoktatásra vonatkozik, való igaz, hogy a chilei felsőoktatási rendszer rendkívül kirekesztő: minimális az államilag finanszírozott hallgatók száma, az egyetemisták túlnyomó többsége borsos tandíjat fizet, akár állami, akár magánegyetemre jár.

Tavaly augusztusra vált igazán feszültté a helyzet, amikor már egymást érték a többszázézes tüntetések, és a diákok felvonulásához a szakszervezetek országos sztrájkjal csatlakoztak. A rendőrség keményen lépett fel a megmozdulások résztvevőivel szemben, a sebesültek száma több százra rúgott, az egyik tüntetés során pedig egy 16 éves gimnazista, Manuel Gutiérrez 22 lött seb következtében életét veszítette (Bustamante 2011). A belügyminisztérium hetekig tagadta, hogy a rendőrség volna felelős a történetekért, de végül be kellett ismerniük, hogy egy rendőrtiszt lött – éles tölténnyel – a levegőbe, és a lehulló lövedék végzett a fiúval. A tüntetések a haláleset nyomán még elkeseredettebbé váltak, a diákok több egyetemet és középiskolát elfoglaltak, a tárgyalások a kormánnyal pedig megszakadtak. A diákokat az sem hatotta meg, hogy Joaquín Lavín oktatási miniszter lemondott, majd néhány hónappal később utódja, Felipe Bulnes úgyszintén megvált a bársonyszéktől. Az álláspontok akkor sem közeledtek, amikor a radikális Camila Vallejót a valamivel mérsékeltebb Gabriel Boric váltotta az országos diákszövetség élén, az Universidad de Chile sztrájkja pedig több hónap után véget ért. Bár 2012 áprilisában Sebastián Piñera bejelentette, hogy az állam magára vállalja a felsőoktatás finanszírozásának költségeit, a teljes közoktatási rendszer ingyenessé tételétől elzárkózott, így májusban a diákok újra utcára vonultak: a Chilei Egyetemisták Szövetsége által szervezett tüntetésen 60 ezer demonstráló vett részt. (LatimoPort 2012)

Mi a közös ezekben a társadalmi mozgalmakban? Noha első ránézésre a mapuche éhségstrájkok, az ayséni környezetvédők tiltakozása és az egyetemisták felvonulásai más-más partikuláris érdekek mentén szerveződtek, mindegyikről elmondható, hogy a neoliborális gazdasági modell éles kritikáját fogalmazták meg. A mapuche indiánok által visszakövetelt területeken magántulajdonban álló erdőgazdaságok találhatók, amelyek tulajdonjogát a marginalizált, a politikai döntéshozatalból évszázadokon át kizárt őslakos csoport a közösségi érdekre és a történelmi igazságtételre hivatkozva vonja kétségbe. A HidroAysén-projekt ellenzői az ország természeti örökségét féltik az ipari érdekcsoportok által szorgalmazott gigantikus beruházástól. A tüntető diákok pedig szabad hozzáférést követelnek az oktatáshoz, amely a társadalmi mobilitás legfontosabb eszköze, szemben a korábbi évtizedekkel, amikor az oktatás elsősorban a hatalomban lévő gazdasági elit újratermelését szolgálta.

Az elmúlt húsz év során Chile gazdaságilag a fejlett országok sorába lépett, és az egymást követő kormányok – akár balközép, akár jobbközép agendát követtek – legfontosabb célkitűzése a gazdasági növekedés volt, amelyet legitimációs forrásnak használtak különféle politikai intézkedéseik igazolására. Ezzel párhuzamosan azonban, ahogy arról a tanulmány elején már említés történt, felnőtt egy olyan generáció, amely a diktatúráról és annak működési logikájáról már nem rendelkezik személyes élményekkel, hanem élete nagy részét a demokrácia keretei között töltötte. Emiatt a húszas és harmincas éveikben járó

⁵ Az 1988-ban született Camila Vallejo az Universidad de Chile földrajz szakos hallgatójaként a Chilei Egyetemisták Szövetségének elnöke volt a demonstrációk kezdetekor, 2010 novembere és 2011 novembere között.

chileiek a szüleik generációjánál jóval kevésbé fogadják el azokat a kirívó egyenlőtlenségeket, amelyek fölött az előző generáció még szemet hunyt a gazdasági fejlődés reményében (Baeza – Sandoval 2007). Az egyetemisták értelemszerűen a húszas éveik elején járnak, de a mapuche mozgalom aktivistái is jellemzően fiatalabb, tanultabb rétegből kerülnek ki, mint ahogy a HidroAysén projekt elleni demonstrációk is elsősorban ezt a korosztályt mozgósítják. Retorikájukban ezek a mozgalmak a gazdasági fejlődés helyett mindig a közösség jólétét helyezik előtérbe – akár a történelmi igazságtétel, akár a környezeti fenntarthatóság, akár a társadalmi egyenlőtlenségek felől közelítik meg a kérdést.

Paradox módon tehát Chilében azért épp 2010-ben jelentek meg a színen a rendszerkritikus tömegmozgalmak, mert az ország ekkorra vált gazdaságilag fejlett és politikai berendezkedését tekintve demokratikus állammá. Az átmenet éveiben felnőtt nemzedék értékrendje már sokkal inkább emlékeztet Európa déli államaira (a fentebb említett Inglehart és Baker-féle értéktérképen Chile Portugália mellett helyezkedik el), mint más latin-amerikai országokra, ahol a közvélemény közönyösebb a politikai-gazdasági elit és a lakosság többi része közötti jövedelmi és egyéb törésvonalakkal szemben. Ez a szegénységtől és a diktatúrától már nem fenyegetett generáció tehát épp azért vonul az utcára a közösség érdekeire hivatkozva, mert sem a szegénységtől, sem pedig a diktatúrától való félelem nem akadályozza meg ebben. A 2010-ben felszínre tört társadalmi ellentétek egyike sem új keletű, azonban csak ekkor, a két évtizedes politikai és gazdasági átmenet végével adódott olyan helyzet, hogy váratlan erővel a felszínre törhessenek. Ha nem is döntő, de mindenképpen jelentős szerepet játszott mindebben a Piñera-kormány hatalomra kerülése, amely a korábbiakhoz képest még inkább piacbarát, az egyenlőtlenségeket tovább növelő politikát kezdett folytatni.

Chile tehát azáltal, hogy fejlett és demokratikus országgá vált, nem a társadalmi békét érte el, hanem épp ellenkezőleg: a létező társadalmi konfliktusokat mindeddig elfojtó gazdasági és politikai körülményektől szabadult meg. Hogy ezek a mozgalmak milyen eredményt érnek el, és a jövőben Chile valóban egy multikulturális, környezetileg fenntartható és esélyegyenlőséget biztosító társadalommá válik-e, azt korai lenne megítélni. A folyamat mindenesetre elkezdődött.

Hivatkozások

BAEZA C., Jorge – SANDOVAL M., Mario (2007): Emergencia de nuevos valores en la juventud chilena actual. UNESCO – Universidad Católica Silva Henríquez.

http://www.educarchile.cl/UserFiles/P0001/File/Estudio%20Valores_CEJU%5B1%5D.pdf

BUSTAMANTE, Rodrigo (2011): Chile: muerte de joven durante protestas hace temer aumento de la violencia. *BBC Mundo*, 2011. augusztus 27.

http://www.bbc.co.uk/mundo/noticias/2011/08/110826_chile_paro_nacional_muerte_joven_violencia_jg.shtml

EL MOSTRADOR (2011): Mapuches ceden y bajan huelga de hambre al crearse comisión que promete velar por sus derechos. *El Mostrador*, 2011. június 9.

<http://www.elmostrador.cl/noticias/pais/2011/06/09/se-acaba-la-huelga-de-hambre-mapuche-luego-de-86-dias/>

INGLEHART, R. – BAKER, W. E. (2000): Modernization, cultural change and the persistence of cultural values. University of Michigan - *American Sociological Review*, 2000, Vol. 65 (February) pp. 19–51.

LA NACIÓN (2011): Piñera: „La educación es un bien de consumo”. *La Nación*, 2011. július 19.

<http://www.lanacion.cl/pinera-la-educacion-es-un-bien-de-consumo/noticias/2011-07-19/144916.html>

LATIMOPORT (2012): Chilében újra az utcán vannak a diákok. LatimoPort Hírportál, 2012. május 7.

<http://latimoport.hu/hirek/hirek/1009-chileben-ujra-az-utcan-vannak-a-diakok-.html>

NAGY Gergely (2011): Örömnöpet ülnék a chilei bányászok. Kitekintő.hu, 2010. október 13.

http://kitekinto.hu/latin-amerika/2010/10/13/oromunnepet_ulnek_a_chilei_banyaszok/

REUTERS (2011): Popularidad de Piñera descendiendo a niveles históricos. *Reuters Santiago*, 2011. dec. 29.

<http://www.eluniverso.com/2011/12/29/1/1361/popularidad-pinera-desciende-niveles-historicos.html>

TOMIK Ádám (2012): Chile újra forrong: patthelyzetben a kormány. Kitekintő.hu, 2012. február 21.

http://kitekinto.hu/latin-amerika/2012/02/21/chile_ujra_forrong_patthelyzetben_a_kormany/

WARREN, Michael – VERGARA, Eva (2011): Chile Approves HidroAysen Dam Project In Wild Patagonia Despite Major Opposition. *Huffington Post*, 2011. május 9.

http://www.huffingtonpost.com/2011/05/10/chile-hidroaysen-dam-project-approved-patagonia_n_859833.html

WORLD BANK (2012): Gini Index by country. <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>

ZELEI Dávid (2010): 20 év után esélyt kapott a jobboldal. *Kitekintő.hu*, 2010. január 19.

https://kitekinto.hu/latin-amerika/2010/01/19/20_ev_után_eselyt_kapott_a_jobboldal

A források lekérdezésének időpontja: 2012. május 31.

*

www.southeast-europe.org

dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*

Soltész Béla: Társadalmi mozgalmak a mai Chilében. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 1. (2012 Tavasz) 5 p. Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*